

Szendrei Ákos

Justh Gyula és az 1905/06-os politikai válság*

A 20. század első évtizedének közepén lezajlott kormányzati, parlamentáris és alkotmányos válság – amely a dualista monarchia rendszerének egyik legnagyobb megrázkódtatása volt – az akkor már több mint két évtizede politikai tevékenységet folytató Justh Gyula pályája szempontjából is fontos mérföldkőnek bizonyult. A meghatározó ellenzéki politikus ekkor került a politikai élet főáramába, s az országos politika formálóinak sorába lépett. Jelen keretek között elsősorban Justh, illetve a függetlenségi párt kormányzati válság során játszott szerepét kívánom vizsgálni, így nem térek ki részletesen a válság egészének bemutatására.¹

A vám- és kereskedelmi szövetség megújítása körül 1902 óta gyűrűző vita, majd az ezzel összekapcsolódó katonapolitikai ellentét az 1905/06-os válság közvetlen előjeleként értelmezhető. A kormány hadsereg-fejlesztési javaslata kiváltotta a függetlenségi ellenzék obstrukcióját, s hozzájárult a pártszerkezet átalakulásához és az egységes ellenzéki pártszövetség létrejöttéhez. A vita során a függetlenségi ellenzék főszónokai az Ugron-párt részéről Holló Lajos, Kossuth Ferenc pártjából pedig Justh Gyula voltak. A két csoport álláspontja 1902/03 fordulóján közelített egymáshoz, s tavaszra összehangoltan egy komplex katonapolitikai program kidolgozásának hiányát kérték számon a kormánytól. Justh felszólalásában a hadsereg alapvető átalakítását sürgette: „A hadsereg

* A publikáció elkészítését a TÁMOP 4.2.1./B-09/1/KONV-2010-0007 számú projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

¹ Az 1905/06-os kormányzati válságról bővebben lásd: HANÁK Péter: Az 1905–06. évi politikai válság. In. *Magyarország története 1890–1918*. 7. kötet. Főszerk. Uő. Szerk. MUCSI Ferenc. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983. 557–609.; DOLMÁNYOS István: *Mezőfi és a koalíció*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960.; Uő: *A magyar parlamenti ellenzék történetéből (1901–1904)*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963.; Uő: *A koalíció az 1905–06 évi kormányválság idején*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976.; valamint HORVÁTH József: *Az 1905/06. évi vármegyei ellenállás története*. Budapest, 1907.; GRATZ Gusztáv: *A dualizmus kora: Magyarország története 1867–1918*. 2. kötet. Budapest, 1934. 46–121.; KRISTÓFFY József: *Magyarország kálváriája*. Budapest, 1927. 127–173.

védképessége egyedül és kizárólag létszámemeléssel és mérték nélkül való fegyverkezéssel nem fokozható, kívánom bizonyítani, (...) hogy hadseregünket harczképessé tulajdonképpen csak akkor tudjuk tenni, ha azt nemzeti alapon szervezzük, ha megteremtjük a külön magyar nemzeti hadsereget. (...) Komoly aggodalom borul a nemzet lelkére mindannyiszor, a midőn mérlegeli, vajjon támaszkodhatik e a hadseregre, öntudatos magyar nemzeti politika megvalósításában, és nem e épen a magyar nyelvnek, a magyar függetlenségnek és önállóságnak legnagyobb akadályá erősítették-e meg, a tárgyalás alatt lévő törvényjavaslat elfogadásával.”² Justh állásfoglalása beleilleszkedett a 48-as program tradicionális hadsereg-politikai felfogásába, s azon keresztül – a függetlenségi ellenzék részéről nem első alkalommal – felvetette a kiegyezés reformjának lehetőségét is. Mindazonáltal a hadsereg ügye az elhúzódó politikai válság adta keretek között előre ki nem számítható módon egyszerre vált alkalmassá az ellenzék erőinek összekovácsolására, valamint a kormánypárt egységének a megbontására.³

Justh Gyula Függetlenségi és 48-as Párton belüli szerepének további felértékelődése ebben az időszakban szorosan összekapcsolódott a katonapolitikai kérdésben kifejtett álláspontjával. Elkerülhetetlen volt a politikai szembekerülése a kormányoldal meghatározó politikusaival – részben a létszám felemelését szorgalmazó Fejérváry miniszterrel –, illetve még inkább a 67-esek „erős emberének” számító és az ellenzéki politikai lehetőségeket korlátozni kívánó Tisza Istvánnal, aki már 1898-tól a hárszabályok reformját követelő csoport vezetője volt a képviselőházban. Justh bel- és külpolitikai tekintetben komoly aggályokat vonultatott fel a hadseregfejlesztéssel kapcsolatban. Az ország belpolitikai érdekeit tekintve az alábbi kérdéseket fogalmazta meg: „(...) nyújt e a kormány arra biztosítékot, hogy ez a [jelenlegi K.u.K. – Sz. Á.] hadsereg minden körülmények között meg fogja védelmezni a magyar állam alkotmányát, nyelvét, a magyar állam egységét, akkor midőn azt veszély fenyegeti. És kérdem gróf Tisza István t. képviselőtársamtól, hogy vajjon hiszi e ő, hogy nem lesz még valaha szükség az osztrák hatalommal szemben a magyar létérdekek czitadellájára?”⁴ Ehhez szorosan kapcsolódva, külpolitikai

² Képviselőházi Napló, 1903. március 4. KN 1901–1906. 12. kötet. 312.

³ A függetlenségi ellenzék különböző parlamenti csoportjai a századfordulót követő időszakban leghamarabb a hadsereg-politika tekintetében kerületek közös nevezőre. Egységesen ellenezték a K.u.K hadsereg általános fejlesztésének programját, de a hadsereg nemzeti reformját szorgalmazva elvben elfogadták a Monarchia haderőfejlesztésének szükségességét. Céljuk az önálló (a K.u.K hadseregtől intézményesen elvált), független (az uralkodó irányítása helyett a kormány és a magyar vezérkar irányítása alatt álló), dinasztikus célok helyett nemzeti célokat szem előtt tartó magyar hadsereg felállítása volt.

⁴ KN 1903. március 4. KN 1901–1906. 12. kötet. 313.

szempontból a birodalom és Magyarország egymással ellentétes balkáni érdekeit látta a legszembeötlőbbnek: „*A balkán-népek felszabadulásáért és függetlenségéért én is lelkesedem; Maczedónia sorsa engem is érdekel, de t. ház kérdezem, vajjon szabad-e, lehet-e nagy áldozatokat követelnünk a nemzettől a balkán-népének a járom alól való felszabadítására, a midőn saját magunkat, saját népünket, saját nemzetünket nem tudjuk a járom alól felszabadítani?*”⁵ Justh a kritikák mellett konkrét katonapolitikai reformokat is sürgetett: „*Abba, hogy pl. a közös hadsereg kiegészítő részét képző magyar hadsereg vezénnyelve és szolgálati nyelve a magyar állam nyelve legyen; abba hogy a legénység a hadsereg egy részében az alkotmányra esküt tegyen; abba, hogy a magyar ezredek kizárólag magyar területen helyeztessenek el, és hogy azokban csakis a magyar állam nyelvén beszélő magyar állampolgárok lehessenek tisztek; vagy pedig abban, hogy külön magyar hadsereg felállítassék: Ausztriának semmiféle beleszólása nincs.*”⁶ Justh katonapolitikai fellépésének igazi jelentősége nem a függetlenségi hadsereg-politika programszerű megfogalmazásában érhető tetten, hanem abban a felismerésben, hogy ez a kérdés a parlamenti ellenzéki áramlatok összefogására és a kormánypárt egyes csoportjainak leválasztására is alkalmas lehet. A lehetőség mérlegelését támasztja alá, hogy az általa ugyancsak támogatott választójog-szélesítés és a gazdasági önállóság kérdése – taktikailag – ideiglenesen háttérbe kerültek, ezekben ugyanis előre láthatólag nem alakulhatott ki egység a kormánnyal szembenálló különböző csoportok között. Justh a pillanatnyi parlamenti légkörben az ellenzék erőinek egységes fellépésére a nemzeti követelések, s főleg a katonapolitika terén látott lehetőséget, a kérdésben kialakított közös ellenzéki program pedig alkalmasnak látszott az ellenzék erőinek összefogására, amely közvetve a kormány várható szélsőséges lépései által még inkább az ellenzék összekovácsolódását vetítette előre. Justh párton belüli és parlamenti megerősödésében közrejátszott Kossuth Ferenc pártelnök határozatlansága és időleges tekintélyvesztése is. Kossuth 1903/1904 időszakában nem rendelkezett pártját érintő határozott elképzelésekkel, konkrét megoldásterveket nem dolgozott ki, sőt az általa vezetett párt egysége is megkérdőjelezhetőnek bizonyult.

Szell Kálmán kormányának lemondásakor felmerült Tisza István kabinetalakítási lehetősége is, de mivel a Szabadelvű Párt nem állt határozottan a Tisza általa szorgalmazott házreformok mellé, rövid időre Khuen-Héderváry Károly gróf alakíthatott kormányt. Az új miniszterelnök kompromisszum kialakítására törekedett, amellyel az ellenzék együttműködését kívánta megtörni.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

Az alku eredményeként Kossuth Ferenc és a függetlenségek egy része a katonai javaslatok visszavonása kapcsán elállt az obstrukciótól. Ezzel szemben a függetlenségi tábor többsége nem támogatta Kossuth elképzelését, ami a parlamenten belül a „harcoló ellenzék” és a „csendes ellenzék” csoportjainak elkülönüléséhez vezetett. Az Ugron-párt, illetve Barabás Béla és Polónyi Géza csoportjai az obstrukció folytatása mellett álltak, sőt a Katolikus Néppárt Rakovszky István körül tömörülő csoportja is őket támogatta. Justh továbbra is alkalmasnak látva a helyzetet a széles ellenzéki koalíció kialakítására a „harcoló” és a „csendes” csoport között foglalt helyet. Az obstrukció újabb fellángolása (chlopyi-hadparancs, illetve Dienes Gábor függetlenségi képviselő megvesztegetési kísérletének hatására) és Khuen-Héderváry gyors bukása azonban ismételen Tisza István előtérbe kerülésének kedvezett, amelynek következményeként a korábbi hagyományos válság hamarosan nyílt parlamenti konfrontációvá szélesedett, s egyedülálló kormányzati válságot idézett elő.

A Tisza-kormány megalakulását követően az obstrukció letörése érdekében napirendre került – a kormánypárt szakadását is előidéző – ideiglenes házszabály-módosítás. Először Apponyi Albert a képviselőház elnöke mondott le, és vált ki csoportjával a Szabadelvű Pártból, majd Bánffy Dezső korábbi miniszterelnök alakított önálló pártot.⁷ Tisza 1904 elején ideiglenes házszabály-módosító tervezetet⁸ dolgozott ki, amely a párhuzamos ülésezések, a napirend előtti felszólalások, valamint a név szerinti szavazások korlátozása mellett állt ki, s tiltotta a beszédek idézetekkel történő nyújtását, illetve növelni kívánta az elnök fegyelmi jogkörét is. Justh ezzel szemben – az ellenzék mozgásterének megőrzése érdekében – a leghatározottabban ragaszkodott az aktuális házszabályok érvényben maradásához. Az volt a véleménye, hogy a törvényhozás hatékonyságát nem az ellenzéki fellépés ellehetetlenítésével kellene fokozni, hanem a különböző csoportérdekek közötti kompromisszum kialakításával. Természetesen tisztában volt azzal is, hogy a korabeli magyar

⁷ Ifj. BERTÉNYI Iván: *Bánffy Dezső és a nemzetiségi kérdés*. PhD disszertáció. ELTE BTK, 2005. 294–318., ill. Uő: „Balkániból” „haladó” politikus. Bánffy Dezső arisztokraták és demokraták között. In: *Arisztokrata életpályák és életviszonyok*. Szerk. PAPP Klára – PÜSKI Levente. Debrecen, DE Történelmi Intézet, 2009. 165–191. 182–184.

⁸ Tisza István több alkalommal a házszabály-módosítás ideiglenességét hangsúlyozta: „*az 1903. és 1904. évi indemnítási, költségvetési és újonczmegajánlási, valamint az újoncz-létszám változatlan megállapítására vonatkozó javaslatok, továbbá az ország pénzügyi és közgazdasági viszonyainak egy évnél hosszabb időre nem terjedhető ideiglenes rendezését célzó törvényjavaslatok és a megalkotandó új házszabály letárgyalásának tartalmára, de legfeljebb 1 évig terjedő hatállyal.*” Képviselőházi Irományok, 1901. 506. KI 1901. 31. kötet. 191. Szintén a házszabályváltozás ideiglenességét hangsúlyozza: PESTI Sándor: *Az újkori magyar parlament*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002. 116–117., ill. KOZÁRI Mónika: *A dualista rendszer*. Pannonica Kiadó, 2005. 102.

parlamentarizmus komoly hiányosságokkal rendelkezik a nyugat-európai viszonyokhoz képest, de a parlamenti rendszer megőrzését/átmentését a lehetséges fejlődés kiindulópontjaként kezelte. Kossuth Ferenc – a függetlenségi liberálisok javaslatára – a választójog bővítéséért és egyes szociális reformok meghozataláért cserében hajlandó volt az obstrukció felhagyásáról tárgyalni, de a párt többsége ezúttal sem támogatta elképzelését. Kossuth ennek hatására 1903 nyarán rövid időre két alkalommal is megvált a pártelnöki széktől.⁹ Végül a függetlenségi ellenzék egyik szárnya Thaly Kálmán vezetésével 1904. március 10-én elfogadta a miniszterelnök taktikai ajánlatát és a házszabály-módosító terv visszavonásáért cserében felhagyott az obstrukcióval, majd megszavazta az éves újonctartalékot.¹⁰

Tisza – néhány hónapos erőgyűjtést követően – 1904. november 15-én terjesztette be ismét házszabály-módosító javaslatát (lex Daniel),¹¹ majd november 18-án parlamenti puccsot hajtott végre (Perczel Dezső-féle „zsebkendő szavazás”), s a kitört hangzavar és verekedés hatására az előre elkészített királyi leirattal elnapoltatta az ülést. Justh közvetlenül a parlamenti puccs előtt elhangzott beszédében fejtette ki álláspontját a házszabály-módosításról, illetve a házszabály ellenében hozott döntésekkel kapcsolatban: „A miniszterelnök ur tehát, – és ebben a képviselőház elnöke is osztozott vele, – azon nézetének adott kifejezést, hogy a múlt évi november 27-dikén és december 7-dikén a képviselőház a délutáni üléseire vonatkozólag hozott határozatok precedenseket képeznek. Azonban úgy a t. miniszterelnök ur, valamint a ház igen tisztelt elnöke is megfeledeztek arról, hogy nem csak egyesek nyilatkoztak akkor úgy, hogy ez nem tekinthető precedensnek, hanem maga a miniszterelnök ur is. Sőt tovább megyek; maga a ház is hozott ily határozatot (...). De ha a ház nem is jelentette volna ezt ki, kérdem, vajjon egy határozat, a mely a házszabályok ellenére jött létre, tekinthető-e precedensnek.”¹² Justh felszólalásában az ellenzék különböző áramlatainak és a kormánypárt leszakadó csoportjainak közös álláspontját fogalmazta meg, amely a házszabály egyoldalú megváltoztatását határozottan elutasította. A felszólalás ismeretében még inkább sajátos a házszabály ellenében végrehajtott néhány órával későbbi puccsszerű szavazás.

⁹ Magyarország, 1903. július 2. Kossuth lemondása, Uo. 1903. július 17. Kossuth Ferenc lemondása.

¹⁰ A kérdéstről bővebben PESTI Sándor: i. m. 120.

¹¹ Ez a tervezet magában foglalta a technikai obstrukció teljes letörését, a költségvetés és az újonclétszám záros határidőn belüli megvitatását is. Bővebben lásd KOZÁRI Mónika: *A dualista rendszer*, i. m. 118–119.

¹² KN 1904. november 18. KN 1901–1906. 30. kötet. 246–248.

Az ellenzék különböző erőinek álláspontja a hatalom erőszakos fellépésének hatására tovább közeledett, és néhány nap alatt végbement a kormánypárt újabb csoportokra bomlása is. Több korábbi miniszterelnök és meghatározó politikus (Széll Kálmán, Andrássy Gyula, Károlyi Sándor, stb.) határolódott el Tisza politikai vonalától. A már addig is együttműködő ellenzéki irányzatok, pedig november 19-én Justh javaslatára koalícióba tömörültek, amelyhez hamarosan az Andrássy vezette disszidensek is csatlakoztak. Az ellenzéki pártszövetség irányítását a Vezérlő Bizottság látta el, amelyben a pártok meghatározó politikusai vettek részt, s köztük Justh Gyula is helyet kapott. A testület elnökének Kossuth Ferencet választották, de a vezetés kezdettől fogva Apponyi, később pedig Andrássy kezében összpontosult.

A széles ellenzéki koalíció koncentráta a parlamenti ellenzék minden áramlatát és a nemzeti célok mellett magában hordozta a szociális érdekek napirendre kerülésének lehetőségét is. Létszámát tekintve a koalíció meghatározó erejének számító Kossuth Ferenc vezette függetlenségiak megelőző évtizedben végbement konzervatív irányú elmozdulása azonban a demokratikus kibontakozás esélyét csökkentette, s azt a koalíción belüli heterogén csoportérdekek sem voltak képesek előtérbe tolni. A koalíció 48-as sora szintén csorbát szenvedett, s a pártok a nemzeti követelések közül csak a katonai és a pontosan meg nem fogalmazott gazdaságpolitikai követelések terén alkottak közös nevezőt. A függetlenségi politikusok, képviselőházi erejükhöz képest gyengébb csoportot alkottak a Vezérlő Bizottságon belül. Justh – akit a kortársak közjogi és társadalmi értelemben egyaránt a koalíció radikálisai közé soroltak – szerepét tekintve a vezetés másodlagos tényezői között foglalt helyet és az első időszakban általában nem vett részt a Vezérlő Bizottság ülésein.

Justh Gyula helyzetének alapvető megváltozását hozta az 1905 februárjában megtartott képviselőválasztás, amelynek eredményeként a kampány során az Ugron-párttal és a Nemzeti Párttal is fuzionált Függetlenségi és 48-as Párt alkotta a törvényhozás legerősebb frakcióját, a koalíció pedig abszolút többségre tett szert.¹³ Az ellenzék eleinte Apponyi Albert képviselőházi elnöksége mellett állt, de ő – valószínűleg politikai mozgásterének megőrzése érdekében – elhárította a felkérést.¹⁴ A Justh házelnökségéről szóló első hírek február 19-én a *Makói Hírlap*ban kaptak nyilvánosságot.¹⁵ Justh Gyulát két nappal később 230

¹³ A választáson a Szabadelvű Párt 159, a Függetlenségi és 48-as Párt 166, a Néppárt 25, az Andrássy vezette csoport 27, az Új Párt 13, a Demokrata Párt 12 mandátumot szerzett.

¹⁴ *Budapesti Hírlap*, 1905. január 29. A függetlenségi párt, ill. *Magyarország*, 1905. február 16. A válság.

¹⁵ *Makói Hírlap*, 1905. február 19. Justh Gyula Házelnök lesz, ill. *Magyarország*, 1905. február 22. Az ellenzék fényes győzelme.

szavazattal választották a képviselőház elnökévé, a szabadelvűek által jelölt ellenfelére Tallián Bélára 168-an szavaztak, 9 szavazólap üres volt.¹⁶

Justh elnökké választását a korszak publicisztikája többféleképpen értékelte. A kormánypárti *Budapesti Hírlap* például Justh korábbi, obstrukcióban kifejtett szerepével összeegyeztethetetlennek tartotta a házelnökséget: „Érdekes, hogy a kik deczember 13-án legjobban vitézkedtek, s az elnöki emelvényt megostromolták Justh, Hammersberg, Pozsgay és Zboray most mind a képviselőház első funkcionáriusai mentek föl az emelvényre.”¹⁷ Gratz Gusztáv visszaemlékező történeti munkájában meglehetősen kétértelmű állásfoglalást tett: „az elnöki székben (...) Justh Gyula ült, a függetlenségi párt régi tagja, szenvedélyes, egyenes, nyílt és becsületes, bár szűk látókörű és sekély tudású politikus.”¹⁸ A koalíciós lapok, különösen a *Magyarország* pozitív értékelést nyújtottak az elnökválasztásról, amelytől a nemzeti jogok előtérbe kerülését remélték: „Ma oda abba a székbe a nemzeti szuverénitás ült bele Justh Gyula személyében. Ez a tény hangosan hirdeti, hogy a magyar képviselőházban ezentúl csak annak szabad történnie, amit a magyar nemzet akar; másnak parancsszava mától fogva ott nincs.”¹⁹ Az elnökké választását követő gratuláló levelek, táviratok tucatjai arról tanúskodnak, hogy országszerte nagy várakozással szemlélték a koalíciós többség kialakulását és Justh házelnökségét.²⁰

Justh képviselőházi elnökké választása mindenképpen az éveken át elszánt és a klasszikus parlamentarizmus mellett kiálló vezetőtevékenységnek volt az eredménye, amely az ellenzék különböző csoportjaiban is elismerést váltott ki. Az őszi parlamenti puccsra válaszul, az ellenzéki obstrukció egyik vezetője került az elnöki székbe. Justh házelnökké választásának azonban két egymással szembehelyezkedő értékelése is lehetséges. Egyrészt pozícionyerése párton belüli tekintélyemelkedésének tudható be, más tekintetben pedig politikai mozgásterének korlátozására is alkalmas volt. A képviselőház elnöki tisztsége annak ellenére, hogy a legelismertebb és legtekintélyesebb funkciók egyike, főleg a házszabályok öreként értelmezhető és jellemzően kevésbé alkalmas az

¹⁶ KN 1905. február 21. KN 1905–1910. 1. kötet. 14. Tallián Béla báró 1899–1903 között a képviselőház egyik alelnöke volt, majd Tisza István kormányában a földművelési miniszteri tárcát vezette.

¹⁷ *Budapesti Hírlap*, 1905. február 22. Justh Gyula székfoglalása.

¹⁸ GRATZ Gusztáv: *A dualizmus kora...*, i. m. 2. k. 90.

¹⁹ *Magyarország*, 1905. február 22. A diadal napja.

²⁰ Makó város képviselőtestülete külön üdvözlésben részesítette Justhot. *Makó város képviselőtestületének jegyzőkönyvei 1872–1944. Tanácsülési jegyzőkönyvek*. MOL X 9019 31001. sz. tekeres, 1905/69. sz. tétel. Ezzel egyidejűleg a makói képviselőtestület döntésére kezdeményezik Justh Gyula arcképfének „olajban megfestését” is. Uo. 1905/439. sz. tétel.

egyéni politikai kvalitás érvényesítésére. Véleményem szerint éppen ez a nagy ívű egyéni kvalitásoknak kevésbé kedvező pozíció volt a megfelelő arra, hogy a koalíció összetételéből és Justh politikai természetéből várhatóan előbb-utóbb adódó konfliktusokat tompítsa, valamint azok kirobbanását előre nehezítse, s kizárja a „radikális” politikus egy várhatóan kialakuló koalíciós kormányban történő tárcavállalását. Justh koalíción belüli további balratolódását – a pártszövetség vezetőinek kompromisszumokra hajlandó konzervatív beállítottsága miatt – nem volt nehéz megjósolni.

Justh székfoglalójában a koalíció egysége mellett állt ki, és kitért elnöki célkitűzéseire is: *„Az elnöknek teljesen függetlennek kell lennie úgy a kormányhatalomtól, valamint a politikai pártok befolyásától. Teljesen pártatlannak kell lenni, pártatlanságában, hogy úgy fejezzem ki magamat, mintegy a politikai pártok fölé kell helyezkednie.”*²¹ A székfoglalót követő elnöki fogadáson Justh a fő hangsúlyt az ellenzéki szövetség fenntartására helyezte: *„Láttuk azt, hogy a szövetkezéssel milyen óriási eredményeket tudtunk elérni, azt hiszem tehát, hogy a szövetkezést fenn kell továbbra is tartani. Én voltam az, aki múltév november 18-án a szövetkezést indítványoztam bizonyos célra és én most megint indítványozom ezen a helyen azt, hogy a szövetkezést tartsuk fenn mindazon célokra nézve, amelyekben a szövetkezett ellenzék egyetért.”*²²

Justh 1905/06-os házelnöksége során nem klasszikus elnöki szerepet töltött be, amely a sajátos belpolitikai helyzetre vezethető vissza, ui. elnökségének első szakasza egybeesett Tisza István miniszterelnökségének utolsó hónapjaival. A választási vereséget követően Tisza beadta lemondását és a király Andrássy Gyulát, majd Darányi Ignácot kérte fel kormányalakításra, azonban a koalíció a tárgyalások során nem fogadta el az udvar feltételeit, miszerint a kormányprogramban nem szerepelhetnek a katonai követelések. Justh 1905 tavaszán – az udvar és a koalíció megegyezését sürgetve – kétszer is véghezvitte a képviselőház elnapolását (február 22-én, illetve március 9-én). Az általa kezdeményezett elnapolások indokaként nyíltan felvállalta politikai szándékát: *„T. képviselőház! Méltóztatnak tudni, hogy a kormány beadta lemondását. Ez a lemondás el is fogadtatott. (...) bátor vagyok indítványozni, hogy arra az időre, a meddig az új kormány megalakul, a képviselőház napolja el üléseit azon megjegyzéssel mindazonáltal, hogy márczius 8-án azon esetben is ülést tartana a képviselőház, ha addig a kormány megalakulása be nem következne (...)”*²³ A képviselőház elnapolása 1905 tavaszától végigkísérte a törvényhozás munkáját,

²¹ KN 1905. február 21. KN 1905–1910. 1. kötet. 15.

²² *Magyarország*, 1905. február 23. A szövetkezett ellenzék lakomája.

²³ KN 1905. február 22. KN 1905–1910. 1. kötet. 21.

hiszen az elkövetkezendő nem egészen egy évben még három alkalommal – de immár királyi leirat által – szünetelt hónapokra a parlament ülésezése.

Az uralkodó az új képviselőház felállása után tájékozódni kívánt a kibontakozás lehetőségei felől és audiencián hallgatta meg a politikai élet meghatározó alakjait. A parlamenti helyzetből adódóan, ezúttal nem csak 67-es politikusok tartoztak ebbe a körbe, hanem a 48-as párt vezetői is részt vettek a tárgyalásokon.²⁴ Az egyeztetésre hívott politikusok többsége a koalícióhoz volt sorolható. Ezen belül Justh első királyi audienciája több oldalról is indokolt lehetett. A korábbi válságok során az ellenzék képviselői nem vettek részt a kibontakozási tárgyalásokon, az 1905/06-os válság során azonban elkerülhetetlen volt a képviselőház többségét alkotó pártok, illetve az általuk létrehozott koalíció vezetőinek a meghívása. Justh kihallgatása egyrészt kézenfekvő, hiszen a törvényhozás vezetői, így a főrendiház és a képviselőház elnöke a legtöbb válság esetén a megoldás kulcsfigurája volt. Másrészt az uralkodó a megoldásra törekedve nem csak a parlamenti pártok vezetőit, hanem a pártokon belüli csoportosulások fő irányítóit is kihallgatásra rendelte és Justh a függetlenségi párt liberális szárnyának vezetőjeként is fontos tényező volt.

A protokolláris szabályoknak megfelelően az audienciák sorát a két ház elnökének kihallgatása nyitotta meg.²⁵ Justh az audienciát követő sajtónyilatkozatában kifejtette, hogy az uralkodó katonai és gazdasági kérdésekkel kapcsolatos hajthatatlansága miatt nem számol a válság gyors megoldásával.²⁶ A kihallgatás során nyilvánvaló lett, hogy a király és Tisza meglepően jól informáltak a függetlenségi párt szándékai felől: „*A Ház elnöke jelentésében elmondta, hogy kihallgatása alkalmából megdöbbenve tapasztalta, hogy a király a szövetkezett ellenzék legbizalmasabb haditerveit kitűnően ismeri. Az árulással Komjáthy Bélát gyanúsítják (...).*”²⁷ A függetlenségi párt vezetői a tárgyalások során egyre inkább hajlottak a kompromisszumra: Apponyi és Kossuth a hadiköltségvetés csökkentéséért cserében vállalkoztak volna a kormányalakításra, azonban a Vezérlő Bizottság leszavazta javaslatukat.

Justh – reális helyzetértékelésről tanúbizonyságot téve – az új parlament megalakulásakor tisztában volt azzal, hogy a koalíció győzelme elsősorban

²⁴ Az 1905 tavaszi kihallgatásokon a koalíció részéről a függetlenségi Kossuth Ferenc, Apponyi Albert, Thaly Kálmán és Tóth János, a disszidens Andrássy Gyula és Darányi Ignác, az újpárti Bánffy Dezső, a néppárti gróf Zichy Nándor és Rubovszky István, Csáky Albin a főrendiház és Justh Gyula a képviselőház elnöke vett részt. Rajtuk kívül a Szabadelvű Párt részéről Dániel Ernő, Falk Miksa, Hódossy Imre, Láng Lajos, Zselénszki Róbert, ill. a horvát Tomasics Miklós és ifj. Zichy János pártonkívüli került meghívásra.

²⁵ *Budapesti Hírlap*, 1905. március 3. A kormányválság.

²⁶ Uo. 1905. március 6. Tanácskozás Kossuth Ferencnél.

²⁷ *Makói Hírlap*, 1905. március 5. A válság.

Tiszának köszönhető, akivel szemben kialakulhatott a pártok egysége, a kormányalakítás azonban új célkitűzések megfogalmazását kívánja.²⁸ Kezdet világgossá válni, hogy a pártokat nem a közös kormányzás érdeke, hanem a közös ellenzéki fellépés sikere kovácsolta egybe és az elért győzelem adta lehetőségekkel egyelőre nem voltak képesek élni. Az alakuló közös programban kidolgozatlanul szerepeltek a társadalom által legfontosabbnak tartott követelések pl. a választójog-bővítés (általános választójog), a szociális reformok (munkásvédelem, betegsegélyezés) és a progresszív adópolitika kérdése.²⁹

Miután a törvényhozásban erős többséggel rendelkező koalíció az adott feltételek között nem vállalta a kormányalakítást, alkotmányos értelemben patthelyzet alakult ki. A képviselőház a sorozatos elnapolások következtében nem volt alkalmas az érdemi munkára, nem látta el feladatát, Justh azonban – sajátos módon –, mint az ellenzéki pártszövetség egyetlen pozícióban lévő tagja, ekkor került a politikai események fő sodrába. A házelnök 1905 tavaszán az elsők közt értesült a parlamenten kívüli kabinet megalakulásának tervéről is, s Kristóffy József, mint a belügyi tárca várományosa – minden bizonnyal a várható képviselőházi reakciókat fürkészve –, Tisza István mellett őt is felkereste. Kristóffy visszaemlékezése szerint Justh a tárgyalásukkor „*valósággal magán kívül lett. Szidott mindenkit, de legfőképpen Kossuth Ferencet.*”³⁰ Még ha a későbbi belügyminiszter kijelentésének túlságosan nagy jelentőséget nem is tulajdonítunk, azt le kell szögeznünk, hogy a tárgyaláson egyértelművé vált: az ellenzéki koalíció nem fogadja el a leendő kormányt, illetve nem tartja indokoltnak az általa felvállalt – az uralkodó és a Vezérlő Bizottság közötti – közvetítés szükségességét sem. Sajátos módon a két ellentétes oldalon álló politikus, Tisza és Justh – más-más okból természetesen – egyaránt ellenezte a parlamenten kívüli kormány kinevezését.

A Fejérváry-kormány megalakulásakor Justh annak ellenére, hogy tudomásul vette a kinevezést és a jogköréhez kapcsolódó elnöki köteleességeket megtette, a továbbiakban sem támogatta a kabinetet. Sőt a kormányalakulás utáni nyilatkozatában kifejezetten azzal szemben foglalt állást: „*Ugy hallottam társadalmi bojkott készül az új kormány ellen. Magam részéről, mivel az új*

²⁸ *Budapesti Hírlap*, 1905. február 22. A vezérlőbizottság értekezlete.

²⁹ GRATZ Gusztáv: *A dualizmus kora...*, i. m. 2. k. 89-90.

³⁰ KRISTÓFFY J. 1927. 132. Kristóffy és Justh kormányalakítás előtti megbeszélésének sajátos hangulatának érzékeltetéséhez hozzátartozik, hogy régi politikai ellenfélként nem ez volt az első összeütközésük. Politikai pályájuk során mindketten Csanád vármegyéhez kötődtek, ahol ellentétük már az 1880-as évek végén kiéleződött. Justh, mint ellenzéki országgyűlési és vármegyei képviselő, Kristóffy pedig mint vármegyei aljegyző, később minisztériumi tisztviselő, többször kerültek konfliktusba.

*kormány tagjai megakadályozták a kibontakozást, helyeslem, hogy a társadalom ilyen módon elítéli őket, és nagyon sajnálom, hogy én hivatalból kénytelen vagyok velük érintkezni.*³¹ Ez mindenesetre előrevetítette a házelnök és a felálló kormány konfrontációját, illetve kijelölte a további majdnem egy éves időszak politikai alaphangulatát is.

A Szabadelvű Párt a kormány június 21-én történő képviselőházi bemutatkozásakor – előre számolva a parlament ellenállásával – királyi kézirattal készült az ülés elnapolására, azonban annak beterjesztése előtt Justh házelnök engedélyezte Kossuth Ferenc bizalmatlansági indítványának tárgyalását, amelyet a törvényhozás mindkét háza elfogadott. Az elnapoló kézirat csak ezt követően hangzott el, de a képviselőház még ekkor sem oszlott szét azonnal, hanem elfogadta a Bánffy Dezső indítványaként beterjesztett alkotmányvédő határozatot is. Justh elnök tehát lehetővé tette a parlament meghatározó erejét jelentő koalíció és a vármegyék politikai összehangolódását. Bánffy indítványa a radikális alkotmányvédelem pozíciójaként kezelhető: *„Ha a parlamentarizmus elveinek megfelelő alkotmányunk van, (...) akkor a többség által felállított program kell, hogy a kormány kinevezésére alapul szolgáljon. Igaz, hogy a kinevezés joga a királyé, de az, hogy egy ilyen kormányt elfogadjunk-e és egy ilyen kormány vezetését a parlamentben tűrjük-e vagy sem, mitőlünk függ. (...) az ily alkotmányellenes kormányzattal szemben a legszigorúbban érvényesítendő alkotmányunknak az a sarkalatos tétele, mely szerint az országgyűlésileg meg nem szavazott adót beszédni és ujonczot kiállítani nem szabad. (...). A törvényhatóságokat pedig emlékezteti a ház alkotmányvédő, hagyományos feladatukra, (...) és elvárja tőlük, hogy az alkotmányellenes kormányzatot támogatni nem fogják.*³² Az indítvány tartalmazta, hogy Fejérváry *„kormányzata alkotmányellenes, hogy az állami jövedelmek, különösen a közadónak igénybevételére és az állami kiadások eszközzésére feljogosítva nincs (...).*³³ A válság ezzel még inkább kiszélesedett, a parlamenti többség és a kormány mellett újabb tényezőként kapcsolódtak be a folyamatba a vármegyei és városi törvényhatóságok.

A vármegyei ellenállás felhívása és annak az elnök által engedélyezett képviselőházi közzététele az esemény után nagy vitát váltott ki. A kormány és a Szabadelvű Párt határozata törvénytelennek minősítette a képviselőház elnapolás utáni tanácskozását. Kristóffy belügyminiszter álláspontja szerint a képviselőház ekkor már nem volt határozatképes: *„(...) azon pillanattól kezdve, midőn a Ház az elnökkel egyetértve megtagadta az elnapoló királyi kézirat kihirdetését,*

³¹ Magyarország, 1905. június 16. A válság.

³² Uo. 1905. június 22. Kormány és elnapolás.; KN 1905. június 21. KN 1905–1910. 1. kötet. 469-471.

³³ Uo. 471.

minden további tanácskozásnak és határozathozatalnak megszűnt a törvényes alapja.”³⁴ Bánffy nemzeti ellenállási indítványa pedig – ismét Kristóffy olvasatában – „nyílt forradalmat jelentett, egyenesen a király személye ellen. (...) *Ma is az a nézetem, hogy a monarchia bukása ezen a ponton kezdődik.*”³⁵ A koalíció politikusai ezzel szemben a parlamentarizmus szabályait emlegetve álltak ki Justh mellett, s a függetlenségek 150 fős értekezleten vitatták meg a történeteket.³⁶ Justh utólagosan is a feloszlató királyi kézirat utáni vita létjogosultsága mellett érvelt: „*Hogy joga van a Háznak az elnapoló kézirat dolgában határozatot hozni és arról megelőzőleg tanácskozni, az kétségtelen. (...) Nemcsak joga, de kötelessége volt tehát a képviselőháznak tiltakozni és óvást tenni az elnapoló királyi kézirat ellen (...). A törvényesség tekintetében pedig az óvást és tiltakozást nem a pártkörben, hanem az erre egyedül illetékes fórumon a képviselőházban kellett megtenni.*”³⁷ Hozzáteszem, hogy a javaslattevő Bánffy Dezső, aki korábban éveken keresztül ült a képviselőház elnökének székében, ugyancsak tisztában volt a házszabály adta lehetőségekkel.³⁸ Az elnapolás utáni vita engedélyezése a ház legközelebbi ülésén (szeptember 15-én) is a képviselőházi ülés tárgya volt. Apponyi Albert több gyakorlati esetet – az egyik Szilágyi Dezső, a másik saját elnökségének időszakából való – hozott fel Justh cselekedetének igazolására, amelyekből ezt a következtetés vont le: „*(...) gr. Tisza István t. képviselő társamnak az a felfogása, minthogyha egy, az országgyűlést elnapoló királyi leiratnak felolvasása után vitának, felszólalásnak és határozathozatalnak helye többé nem volna. Ez a felfogás ellenkezik úgy az alkotmányunknak sarkalatos biztosítékaival, mint az eddigi gyakorlattal.*”³⁹

A vármegyei ellenállás felhívásának képviselőházi közzététele után Justh házelnökként gondoskodott arról is, hogy a törvényhatóságok kézhez kapják a parlament bizalmatlansági állásfoglalását és a vármegyékhez szóló ellenállási felhívást. Ennek eredményeként az ország törvényhatóságainak nagy része megtagadta az adófizetés és az újonccsökkentés kötelezettségét, s több addig 67-

³⁴ KRISTÓFFY József: *Magyarország kálváriája.*, i. m. 140.

³⁵ Uo. 141.

³⁶ *Magyarország*, 1905. június 22. A függetlenségi 48-as párt.

³⁷ Uo. 1905. június 24. A válság. Justh az elnapolásról.

³⁸ KRISTÓFFY József: *Magyarország kálváriája.*, i. m. 142. Kristóffy visszaemlékezése szerint a határozat szövegezését Andrassy és Apponyi végezték, de ők a kihirdetés következményeit nem kívánták vállalni, ezért azt Bánffy terjesztette elő. Nézetem szerint Andrassy részvétele a határozat megalkotásában erősen kétséges, hiszen a Képviselőházi Napló szerint ő már a délelőtti órákban Kossuth Ferenc javaslatának tárgyalásakor sem támogatta az ülés további folytatását és a királyi elnapoló kézirat azonnali felolvasása mellett állt ki.

³⁹ KN 1905. szeptember 15. KN 1905–1910. 2. kötet. 6.

esnek tartott vármegye is a koalíció felé orientálódott. A képviselőházi ellenállás gyorsan átterjedt a magyar többségű vármegyékre, amelyek közül Csanád, Csík, Hajdú, Maros-Torda, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Szabolcs, Szatmár és Zala, illetve a városokra, amelyek közül pedig Budapest, Debrecen és Kolozsvár emelhető ki leginkább.⁴⁰ Az ellenállás jelentős társadalmi támogatását az is jelezte, hogy az azt kihirdető Justh, vármegyék és városok támogatónyilatkozatai mellett nagy számban kapta kézhez választói csoportok és egyének üdvözlő táviratait is.⁴¹ Az ellenállás egyik leginkább látványos jele volt a városok főterén történő Kossuth Lajos szobor állítás. Justh választókerülete ebben sem maradt le: a makói Kossuth szobor leleplezésére 1905. szeptember 24-én került sor.⁴²

Justh az ellenállás országos szervezésén túl saját vármegyéjében, Csanádban is kivette a részét a munkából. A kormány ellenlépéseire felkészülve, jó előre a főispán kormány által diktált cseréjének lehetőségére hívta fel a vármegyegyülés figyelmét, illetve az elbocsátott tisztikar részére alapítvány létrehozását javasolta: *„indítványozta, hogy minden hó második csütörtökjén megyei közgyűlés tartassék, mert félő, hogy egy erőszakos főispán fog kineveztetni, ki esetleg nem fogja a megyegyűlést összehívni, majd a megyei tisztviselők részére tízezer koronát tett le, ha esetleg bármelyik felfüggesztetnék (...).”*⁴³ Justh ezzel a javaslattal országszerte először Csanád vármegyében rendezte az állásából eltávolított tisztikar anyagi szükségleteit. Felhívásához a vármegye több birtokosa és polgára csatlakozott, s így összesen 77 ezer koronát gyűjtöttek össze.⁴⁴ Szintén a vármegyei ellenállás helyi szerveződéseivel kapcsolódik, hogy Justh Gyuláné Szitányi Vilma is bekapcsolódott a közéleti vezetők feleségei által szervezett nemzeti iparvédő un. Tulipán-mozgalom Csanád vármegyei szervezésébe, amely társaság országos szinten az ellenzék kormányra jutásán dolgozott.⁴⁵

A nemzeti ellenállás kibontakozása és a Fejérváry-kormány működése a koalíción belül is komoly átrendeződést eredményezett. A súlyponteltolódás következményeként Kossuth és Apponyi háttérbe szorult, az irányítás pedig egyértelműen a koalíción belüli 67-esek kezébe csúszott át. Térnyerésük Andrássy Gyula befolyásának megerősödésével érzékelhető leginkább. A

⁴⁰ Az ellenállás vármegyei szervezéséről bővebben HORVÁTH J. 1907. 77–454., ill. ZSOLDOS Ildikó: *Pártviszonyok és országgyűlési képviselő-választások Szabolcs vármegyében 1905–1906-ban*. PhD disszertáció. ME BTK, 2008. 131–153.

⁴¹ *Makói Hírlap*, 1905. július 18. Justh Gyula üdvözlése.

⁴² *Magyarország*, 1905. szeptember 20. A makói Kossuth-szobor.

⁴³ *Makói Hírlap*, 1905. augusztus 10. Justh és Návay az alkotmányért.

⁴⁴ HORVÁTH József: *Az 1905/06. évi...*, i. m. 53.

⁴⁵ *Makói Hírlap*, 1905. április 1.; BOROS Zsuzsa – SZABÓ Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon 1867–1944*. Korona Kiadó, Budapest, 1999. 85.; ZSOLDOS Ildikó: i. m. 154–172.

koalíciós vezetés legradikálisabb tagjának egyértelműen Justh Gyulát tekintették, akinek szerepe és befolyása – időlegesen – a nyári események hatásaként szintén tovább növekedett. Andrassy visszaemlékezése szerint „*az ellenállás idejében Justh, Kossuth rémületére pénzt akart gyűjteni fegyverek szerzésére és mozgósítani készült a népet.*”⁴⁶ Ez a – nagy valószínűséggel – túlzó naplóbejegyzés, annak ellenére, hogy a tények pontos ismertetésére nem alkalmas, a koalíción és a függetlenségi párton belüli csoportmozgások érzékeltetését nagyban elősegíti. A koalíció meghátrálásának jeleként értelmezhető, hogy már ebben az időszakban felmerült a szövetségből a Függetlenségi és 48-as Párt radikális elemeinek, vagy az egész pártnak az eltávolítása is.⁴⁷ Az ezt leginkább érzékelő Polónyi nagy veszélyt látott ebben: „*Ez a kiválasztott <fővezér> bizottság nem új eszme. Régen kísért. Előre láttam – Bánffy már csinálja is – hogy a coalitionak ez lesz az első koporsószege. (...) Bánffynak, Rakovszkynak eleitől óta a 67-es pártoknak új alapokon való egyesítése volt a céljuk.*”⁴⁸ A koalíció ilyen mértékű szervezeti átalakítására azonban nem került sor, ami mindenképp azt bizonyítja, hogy a vezetés tisztában volt az átalakulással együtt járó, 48-as radikálisoknak köszönhető tömegtámogatás elvesztésével.

A koalíció és az udvar tárgyalása 1905 nyarának végére – a nemzeti ellenállás időleges kimerülésének következtében – ismételten aktuálissá vált. A mindinkább kompromisszumra hajló Kossuth, Bánffy és Zichy tárgyalási pozícióit erősen veszélyeztették a radikális függetlenségek, köztük Justh házelnök egyes nyilatkozatai.⁴⁹ Justh széles népszerűsége tett szert, hiszen a koalíció parlamenti többségének az egyetlen hatalmi pozícióban lévő megszemélyesítője a társadalom irányában kizárólag ő lehetett: „*az egyetlen főméltóság, amely függetlenül a királytól és a kormánytól, a nép törvényhozóinak bizalmából választatik. (...). Semmiféle miniszter vagy miniszterelnök nem rendelkezik vele, még a trón előtt is nem mint a király szolgálója, hanem alattvalói hűséggel, mint a királyi hatalommal szemben is önálló országgyűlésnek feje jelenik meg.*”⁵⁰ Justh ezt a népszerűségét többnyire látva ragaszkodott a nemzeti követelésekhez, amellyel vélhetően tudatosan súlyos akadályt gördített a pártszövetség elfeladással történő hatalomra jutása elé. Úgy vélte, hogy kizárólag a nemzeti követelések alkothatnak közös nevezőt

⁴⁶ MOL Andrassy család levéltára A/Ifj. Andrassy Gyula iratai. Andrassy napló – 1909. január 28-i bejegyzés. Idézi: DOLMÁNYOS István: *A koalíció...*, i. m. 71.

⁴⁷ Uo. 72.

⁴⁸ Polónyi Géza 1905. július 31-én kelt levele Bartha Miklóshoz. OSZK Kézirattár Levelestár.

⁴⁹ Vö. ifj. BERTÉNYI Iván: i. m. 355.

⁵⁰ *Magyarország*, 1905. szeptember 5. A politikai szinterről.

a koalíció különböző erői között, s ezért tudatosan (egyelőre) elvetette a társadalmi kérdések, köztük a kormány, a szociáldemokraták, illetve a társadalom széles rétegei által követelt és egyébként általa is szükségesnek tartott választójog-szélesítés, vagy általános választójog programba emelését. A *Magyarországnak* nyilatkozva ezt az alábbiakban fejtette ki: „Egy veszedelmes áramlat indult meg. Azt hangoztatják, hogy félre kell lökni a magyar nemzeti követeléseket, amint a kormány és az ő öntudatlan segítői kifejezik magukat: ne közjogi vitákkal foglalkozzunk, hanem csináljuk meg az állandó általános választójogot. Már pedig a függetlenségi pártnak nincs abszolút többsége a képviselőházban, tehát nem csinálhatjuk meg. Akik most a nemzeti követelmények félretételével a választójogot követelik s emiatt támadják a koalíciót, azok a kormánynak tesznek szolgálatot (...).”⁵¹ Egy hónappal későbbi, az előbbinél radikálisabb nyilatkozatában ugyancsak a nemzeti reformok mellett állt ki: „Negyvenketten utasították vissza a miniszteri tárczát, csak ez a szemétnép vállalkozott a kormányzásra. Az ő törekvésük, hogy a koronát egészen elidegenítsék a koalíciótól és a koalíció útján a nemzeti törekvésektől.”⁵² Justh álláspontját a korabeli közvélemény egy része és az utókor is hajlamos félreértékelné, és rendszerint szociális és választójogi érzéketlenségként kezelni.⁵³ Valójában Justh érzekelte, hogy már eddigi megnyilvánulásai is a koalíció perifériáján helyezkedik el és a választójog szélesítésének azonnali felvállalásával végeláthatatlan koalícion belüli alkufolyamat indulna meg, amely akár kétségessé teheti a pártszövetség fennmaradását is.

A koalíciós vezetés 1905 nyarán és kora őszén azonban már egyre kevésbé bízott Justh választójog-szélesítést aktuálisan elvető magatartásában, és amikor a társadalom a kormány által is gerjesztett tüntetэшulláma a csúcspontjához közeledett, a széles szimpátiának örvendő házelnök időleges belpolitikai kiiktatása mellett döntött. Ez adja magyarázatát Justh meglehetősen váratlan horvátországi látogatásának.⁵⁴ Mindazonáltal a kormány és az udvar jóvoltából szorított helyzetben lévő koalíció szövetséges keresése sem lehet elhanyagolható jelentőségű, azonban annak időzítése és ezáltal Justh belpolitikai szempontú kikapcsolása, nagy valószínűséggel nem kizárólag a magyar-horvát politika fejleményeinek volt köszönhető. A koalíció és a szociáldemokraták tárgyalása így Justh távollétében vette kezdetét, Bánffy Dezső és Kossuth Ferenc irányításával. Ennek nyomán végül megegyezés született arról, hogy a koalíció parlamenti bizottságot alakít a választójog szélesítésének a vizsgálatára, és a

⁵¹ Uo. 1905. augusztus 10.

⁵² Uo. 1905. szeptember 5. A politikai szinterről, ill. Justh Gyula ünneplése.

⁵³ Például DOLMÁNYOS István: *A koalíció...*, i. m. 86.

⁵⁴ Justh horvátországi látogatásáról lásd: uo. 173–210.

pártszövetség hatalomra jutását követően törvényjavaslatot dolgoz ki a kérdésben.⁵⁵

A munkásság tüntetés- és sztrájkmozgalma – Justh Horvátországból történő hazatérése után – a képviselőház elnapolást követő első ülésének napján, szeptember 15-én érte el csúcspontját, amikor a főváros utcáin 100 ezer fő vonult fel és petícióban követelte az általános választójog bevezetését. A munkásság Garami Ernő által átnyújtott követeléseit a parlamentben, a házszabállyal szembehelyezkedő Justh vette át. A házszabály megsértése ebben az esetben nyilvánvaló, hiszen a házelnök kizárólag parlamenti képviselőktől és a kormány tagjaitól vehet át kérvényeket.⁵⁶ Justh cselekedete ettől eltekintve politikailag mindenképpen igazolható és szimbolikusan értékelhető, ugyanis a parlament előtt tüntető munkásság választójogi követelését, mint a választójog kiszélesítését köztudottan szorgalmazó függetlenségi politikus, kategorikusan nem utasíthatta el. A történeti szakirodalom általában Justh szeptember 15-ei magatartásával kapcsolatban azt szokta felhozni, hogy az Újjászervezett Szociáldemokraták és az MSZDP küldöttségétől átvette a petíciót, de a megbízottakat „üres szavakkal bocsátotta útjukra”.⁵⁷ Álláspontom szerint Justh azonban e miatt nem marasztalható el. A házszabályellenesen – bár politikailag igazolhatóan – átvett petíciót nem kommentálhatta, hiszen házelnöki minőségében nem volt semmilyen álláspont közlésére felhatalmazva, s már maga az átvétel is komoly politikai vitát eredményezett a koalíción belül. A választójogi reformot programra emelő Kristóffy érdeke éppen Justh és függetlenségi baloldal leválasztása lett volna, a kompromisszumra hajló Andrassy, Bánffy és Kossuth vezette főáramlatról, azonban a házelnök higgadt politikai magatartása ezt a számítást keresztül húzta.

A szeptember 23-ai „ötperces audienciát” követően a válság még inkább kiszélesedett. A koalíció radikális vezetői Justh és Polónyi, sőt az ideiglenesen hozzájuk csatlakozó Apponyi is az aktív ellenállást támogatták. A gyűlések és fáklyás tüntetések mindennaposak lettek, s egy hónap leforgása alatt az ország 63 vármegyéjéből 45 a nemzeti ellenállás mellé állt. A kormány új főispánokat próbált kinevezni, több helyen felfüggesztette az ellenállást szervező vármegyei tisztikart és erős karhatalmat rendelt a renitens vármegyékbe. Justh hónapokkal

⁵⁵ Vö. ifj. BERTÉNYI Iván: i. m. 355.

⁵⁶ Az a tény azonban, hogy Mezőfi Vilmos – az Újjászervezett Szociáldemokrata Párt parlamenti képviselője – is aláírta a petíciót és jelen volt az átadáskor, a házszabály ellenes fellépés élet is erősen tompítja. („Kérvényt a házhoz benyújtani csak a ház valamely tagjának közvetítésével lehet” 1901-es Házszabály 240.§., „Kérvényeket nem képviselőknek vagy küldöttségnek a házba vinni vagy előszóval előadni nem szabad.” 1901-es Házszabály 241.§.)

⁵⁷ DOLMÁNYOS István: *A koalíció...*, i. m. 102.; MUCSI Ferenc: *A Kristóffy–Garami-paktum*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1970. 83.

korábban kezdeményezett rendszeres vármegyegyűlés tartására szóló felhívásának, illetve adományalapjának szükségessége ekkor igazolódott be. A Fejérváry-kormány újabb megbízását követően, illetve Kossuth és Andrássy tárgyalásainak ismételt élénkülésével egy időben az udvar – nyilván időnyerésként – az október 10-én összeülő képviselőház elnapolása mellett döntött. Ennek előkészítésekor a uralkodó, a kormány és Kossuth Ferenc is tartott a radikális függetlenségi képviselők ellenakciójától: *„Most is legnagyobb erőfeszitésembe került, hogy a képviselőház el ne határozza, hogy a király elnapoló leirata daczára együtt marad, a minek az lett volna a következménye, hogy már másnap szuronyokkal verték volna szét, s akkor, amilyen a közhangulat (...) kiütött volna a forradalom, és 24 óra alatt irtózatos vérfürdőbe elfojtatott volna. Maga a ház elnöke, Justh is az együtt maradáást akarta keresztül erőszakolni, s (...) itthoni helyzetünk rohan a vég felé, mely az abszolutizmus.”*⁵⁸

A koalíció baloldalán elhelyezkedő Justh és Polónyi továbbra is ragaszkodott a hagyományos függetlenségi elvekhez. Polónyi 1905 novemberében Justhnak írott levelében a programfeladás ellen érvelt: *„Pártunk szemmel láthatóan számban, érdemi erőben és lehetőségben nagyon szaporodott. (...) Megértük amit – <titokban érző lelkünk csak óhajtva sejtett>, hogy pártunknak melynek elveiért egy életnek java részét szenteltük, szava és akarata döntő súlyú. (...). Győzelmünknek titkát az elv szilárdságban és a (...) megszentelt azon hitben találom: amely küzdelmeinknek vezérfonala volt. (...). Oroszlán részed volt az alkotmány védbástyájának: a házszabályokban biztosított szólás szabadságnak megsemmisítésére irányzott gaz merényletnek megakadályozásában. 1904 november 18-ának és december 13-ának történetében a te neved külön lapot érdemel.”*⁵⁹ Polónyi és Justh egyeztetése a koalíción belül hosszú távú együttgondolkodás lehetőségét jelölte ki, amely – Kossuth és Apponyi csoportjával szemben – a kompromisszumok útján történő hatalomra jutás ellenében került kialakításra.

Justh választójog-szélesítés tekintetében képviselt álláspontját megfelelően szemlélteti az 1905 őszén tartott makói népgyűlés lebonyolítása és az ott elhangzott beszéde. A makói függetlenségek a helyi szociáldemokraták

⁵⁸ Kossuth Ferenc 1905. október 11-én kelt levele Kossuth Lajos Tódorhoz. *Kossuth Lajos gyermekeire vonatkozó iratok*. MOL X 1559 7177. sz. tekercs.

⁵⁹ Polónyi Géza 1905. november 3-án kelt levele Justh Gyulához. *Justh Gyula hagyatéka*. MOL X 5905 14540. sz. tekercs, BbIII/56. sz. tétel.

népgyűléseinek⁶⁰ hatására saját választójogi gyűlést készítettek elő. A gyűlésszervező Nagy Károly makói függetlenségi pártelnök levélben értesítette Justhot az előkészületekről: „*Hogy ez a körülmény [ti. a koalíció választójogi álláspontja – Sz. Á.] teljesen tisztázva legyen az ország előtt, másfelől pedig, hogy az itteni esetleg gyengébb lelkű párttagjainkra romboló hatású ne legyen, pártunk vasárnap délelőtt kimondta egy népgyűlés tartását, melynek idejét, akár f. hó 8-án, akár 15-én, a te elhatározásodra bocsátja. Hogy nem jó és helyes volna-e összekötni ezt a Kossuth és Apponyi tervbe vett látogatásával? Ennek elhatározását is reád bízva. (...) Kívületek azonban óhaja a pártnak, hogy a népgyűlésen Vázsonyi is beszélne s így a (...) szocialisták épen a legilletékesebb ajakról hallanák az igazságot.*”⁶¹ A makói népgyűlés megtartására végül november 5-én került sor, s Justh mellett Apponyi Albert és a Vázsonyit helyettesítő Mezőfi Vilmos beszélt a koalíció választójogi elképzeléseiről és lehetőségeiről. Justh beszédében elkötelezte magát és pártját a választójog kiszélesítése mellett, azonban ennek politikai felelőségét megosztva azt is kijelentette, hogy a koalíció többi pártja nem támogatja a választójog jelentős növelését.⁶²

A Ház üléseinek újabb – december 19-ei – elnapolása már a koalícióval folytatott tárgyalás utolsó felvonásának időszakában zajlott le, amikor komolyabb ellenállásra – a határozott tiltakozások mellett – a radikális függetlenségek részéről sem került sor. A törvényhozás hangulatának érzékeltetésére kiválóan alkalmas a levezető elnöklést ellátó Justh kijelentésének felidézése, amellyel az elnapoló királyi leiratot küldő miniszterelnöki levelet – a szélsőbal nagy ovációja közepette – bejelentette: „*T. Ház! Ma reggel báró Fejérváry tábornagynagy úrtól a következő levelet kaptam.*”⁶³

A koalíció és az uralkodó politikai kompromisszuma a Vezérő Bizottság jobbszárnyától és a vármegyék kifulladásos tisztikara által sürgetve 1906 telén körvonalazódott, az előtérbe kerülő megoldás azonban felszínre hozta a koalíción, illetve a függetlenségi párton belüli nézetkülönbségeket is. A Vezérő Bizottságból január végén távozó Ugron Gábor a katonai követelések és az önálló vámterület kérdését kérte számon Kossuthtól. Február első heteiben a koalíció hasadása kirajzolódott, és új ellenzéki csoportosulás körvonalai jelentek meg, amelyben Ugron mellett esetlegesen Justh részvételére is számítani

⁶⁰A szociáldemokraták által szervezett 1905. szeptember 3-i makói, 6000-8000 főt felvonultatató választójogi tüntetés a helyi függetlenségek részéről válaszlépéseket sürgetett. Nagy Károly 1905. október 2-án kelt levele Justh Gyulához. Uo. BbIII/49. sz. tétel.

⁶¹ Uo.

⁶² *Makói Hírlap*, 1905. november 9. A makói nagy népgyűlés.

⁶³ KN 1905. december 19. KN 1905–1910. 1. kötet. 24.

lehetett.⁶⁴ A koalíció heterogenitását táplálta a képviselőház februári feloszlásának vitája is. A kompromisszumra hajló jobbszárny a feloszlátás mellett állt, a balszárny és az ortodox függetlenségek nem támogatták azt. Justh házelnök környezete annak ellenére, hogy február közepére veszítve elszántságából elfogadta a feloszlátási tervet, több eshetőséget is kidolgozott. Ezek közé tartozott Dózsa Imre elképzelése is: „*A ház feloszlátásáról gondolkodtam. Szerény nézetem szerint kettő [eshetőség – Sz. Á.] lebeghet szemünk előtt: 1) a mentelmi jogot minél tovább kihúzni. 2) (...). Az nem is szorul indoklásra mily nagy fontosságú volna, ha a mentelmi jog – ameddig csak lehet megmaradna. Ennek elérését a következő módon képelem. Vagy bejön a karhatalom a parlamentbe, ez esetben Elnök Ur mindig felfüggesztené az ülést, míg ki nem takarodnak, ha pedig királyi biztos próbálná felolvasni [a Ház feloszlátását – Sz. Á.] ismét felfüggesztené az ülést. S ha széjjel zavarják is a parlamentet lehetne mondani, hogy a kéziratot még nem vették tudomásul. Hátha a bíróság még ebben az esetben is méltányolná a mentelmi jogot. (...). Az országgyűlés jogaiból csupán azért emeltem ki a mentelmi jogot, mert az országgyűlés egyéb jogát úgy sem tudjuk érvényesíteni. Szerintem az ünnepélyes óvásnál többet ér, ha az ülést erőszakosan zavarják széjjel.*”⁶⁵ Abban, hogy Justh a tervlatogatások ellenére végül elfogadta a képviselőház feloszlásának tervét minden bizonnyal komoly szerepe volt – a Dolmányos István által említett, de általam fel nem lelt⁶⁶ – Nyíri Sándor vezérőrnagy levelének is, akit az uralkodó teljhatalmú királyi biztossá nevezett ki az országgyűlés feloszlására. Justh bár tudomásul vette a királyi kinevezést és a feloszlató leiratot, a képviselőház feloszlátását nem volt hajlandó levezetni, s betegsége hivatkozva nem jelent meg az ülésen.

Február 19-én a király feloszlatta az országgyűlést, ezzel kormányalakítási tárgyalások irányába terelte a szövetkezett pártokat.⁶⁷ A koalíciós vezetés többsége visszavonult és feladta korábbi követeléseinek nagy részét, köztük a magyar vezényleti nyelv bevezetését, valamint az önálló vámterület kialakítását, elfogadta az új választások kiírását és mérsékelt választójogi reformot helyezett kilátásba. Ez az egyezség alkalmas volt a parlamentáris keretek helyreállítására és a kormányzati válság megoldására, de azt is sugallta, hogy az ország kormányzása az ellenzék programjával nem valósulhat meg, a hatalomra kerülés

⁶⁴ *Egyetértés*, 1906. február 1.

⁶⁵ Dózsa Imre 1906. február 17-én kelt levele Justh Gyulához. *Justh Gyula hagyatéka*. MOL X 5905 14540. sz. tekercs, BbIII/64.

⁶⁶ DOLMÁNYOS István: *A koalíció...*, i. m. 273.

⁶⁷ Vö. PESTI Sándor: i. m. 52.

a 48-asok számára is csak a 67-es elvek elfogadásával és érvényben tartásával mehet végbe.

A tárgyalások utolsó szakaszában megint fontossá vált Justh Gyula koalíción belül tartása, illetve támogatásának megnyerése. A koalíció további szakadása (a koalíció kompromisszumkészségét Ugron Gábor sokallta, Bánffy Dezső és Eötvös Károly kevesellte, így 1906 januárjában, illetve márciusában mindannyian kiléptek a pártszövetségből)⁶⁸ minden bizonnyal ellehetlenítette volna az ellenzék hatalomra jutását. Justh pozícióját és párton belüli mozgásterét az is szélesítette, hogy alkalmas volt a koalícióhoz csak közvetetten kapcsolódó radikálisok és a velük kapcsolatban álló jelentős méretű társadalmi csoportok befolyásolására is: „*Miután pedig tudom, hogy Méltóságos Uram nagy befolyással bírsz Mezőffyre [Mezőfi Vilmos – Sz. Á.] azon tiszteletteljes kéréssel fordulok hozzád, kegyeskedjél Mezőffynek egy kemény levélben szemrehányást tenni és egyben figyelmeztetni őt, hogy eljárásával akkor ha nem akarja is Kristóffy azon tervét segíti elő, amely a következő nyár alatti aratósztrájkra irányul. Ez pedig semmi esetre sem korrekt olyan embertől, akit a függetlenségi párt segített mandátumhoz, akit a szövetséget ellenzék főurai pénzzel láttak el, a Bokányiék ellen indítandó sajtóharc elősegítésére (...). Ugyanezen okokból fogja Apponyi is figyelmeztetni Mezőffy urat.*”⁶⁹ A megegyezés végső fázisában a függetlenségi vezetés is nagy hangsúlyt helyezett Justh pozícióban tartására, aminek jelentőségét Kossuth Ferenc is felismerte. A koalíció vezetésén belül radikálisnak tekinthető Justh komoly eszköznek bizonyult a párt tömegtámogatásának megtartásában. A házelnök irányított szerepeltetése, amely annak ellenére, hogy a kormányalakítási tárgyalásoktól távol tartotta (s így az „áprilisi paktum” nélküle jött létre), a koalíció egyes akcióiban komoly szerepet szánt neki, megfelelő taktikának látszott. Kossuth 1906 tavaszán a tárgyalások egyes részleteinek nyilvánosságra hozatalakor ragaszkodott Justh támogatásának megszerzéséhez is. Ennek jelentőségét éppen az emeli ki, hogy a tárgyalások korábbi stádiumában és a válság alatt – Justh fennmaradt levelezését áttekintve – nem álltak szoros politikai kapcsolatban. Kossuth Ferenc – első olvasatra jelentéktelennek látszó – levele, amely tájékoztatta a házelnököt a „*nemzethez írott manifestum*” átvételének lehetőségéről, ebben az összefüggésben lényeges fordulópontnak bizonyult.⁷⁰ A koalíció vezetésének tagjaként értesítést küldő Tóth János (a Függetlenségi és 48-as Párt igazgatója) levele szintén ezt a taktikát igazolja. Levelében Justhot nagy jelentőségű beszéd megtartására kérte fel:

⁶⁸ A kérdéstről bővebben: ifj. BERTÉNYI Iván: i. m. 370–375.

⁶⁹ Hódy Gyula 1906. március 5-én kelt levele Justh Gyulához. *Justh Gyula hagyatéka*. MOL X 5905 14540. sz. tekeres, BbIII/66. tétel.

⁷⁰ Kossuth Ferenc 1906. március 1-én kelt levele Justh Gyulához. Uo. BbIII/65. sz. tétel.

„Pártunk vezetőségének és tagjai összességének az az óhaja, hogy f. év márczius 20-án tartandó Kossuth-gyász-lakomán az emlékbeszédet Te lennél szíves megtartani.”⁷¹ A Kossuth Lajos halálának tizedik évfordulóján tartott Justh-beszéd mindenképpen azt volt hivatott érzékeltetni, hogy a koalíciós vezetésben nincsenek komoly ellentétek.

A pártszövetség kompromisszumokra hajlandó vezetői, főleg Kossuth, Apponyi és Andrássy 1906 tavaszán a függetlenségi baloldal kihagyásával hozták létre a megegyezést az udvarral.⁷² Az „áprilisi paktum”, mint a koalíció programfeladását rögzítő egyezmény, Justh nélkül jött létre, és így magában hordozta a szövetség főáramával szemben jelentkező (belső) ellenzéki szerep kialakulásának lehetőségét is.⁷³ Az új kormány megalakulását követő napokban azonban Justh is részt vett az egyeztetésekben, amely nagy valószínűség szerint ekkor érintette a képviselőház elnökének személyét.⁷⁴ Az új képviselőház május 26-án egyhangúlag (264 szavazatból 254 támogatással és 10 érvénytelen szavazattal) ismét Justh Gyulát választotta elnökké.⁷⁵

Ákos Szendrei

Gyula Justh and the Political Crisis of 1905/06

This paper gives an overview of Gyula Justh's political activity just before and during the crisis of 1905/06. This short period was a turning-point in the political career of Gyula Justh. By this time, as a member of the Independent 1848 Party, he had been an influential representative of the parliamentary opposition, and by the middle of first decade of the 20th Century he became a main shaper of Hungary's political life. Following the victory of the opposition coalition in 1905 he was elected as the Speaker of the House of Representatives. The first

⁷¹ Tóth János 1906. március 8-án kelt levele Justh Gyulához. Uo. BbIII/67. sz. tétel.

⁷² A koalíció vezérkara sem a tárgyalások során, sem pedig a kormányalakítás időszakában nem vonta be Justhot az egyeztetésekbe. *Makói Hírlap*, 1906. április 13. Justh a politikában.

⁷³ Az általam követett sajtótudósítások alátámasztják Dolmányos István állítását, miszerint az 1906 tavaszán ülésező Vezérlo Bizottság tárgyalásaival kapcsolatban a következő neveket említi az egyidejű publicisztika: „Kossuth, Apponyi, Andrássy, Zichy Aladár, Hadik, Thaly, Gulner, Rakovszky, Szederkényi, Barabás, Darányi, Battyhány, Tóth, Sággy, Hentaller, Hock, Molnár, Vázsonyi. Nem szerepel a névsorban Justh, Holló, Komjáthy Béla, Polónyi neve, ill. a kilépett Ugron és Eötvös Károly.” DOLMÁNYOS István: *A koalíció...*, i. m. 301. A tárgyalásokból ekkor kimaradt politikusok névsora bő három év elteltével – a koalíció bomlásakor – a pártszövetséggel szemben fellépő 48-asokat illetően ismét összeállt.

⁷⁴ *Makói Hírlap*, 1906. április 12. Justh Gyula a politikában. Justh Gyula a Ház elnöke.

⁷⁵ Uo. 1906. május 27. Egyhangú választások. KN 1906. május 26. KN 1906–1911. I. kötet. 15.

period of his Speakership coincided with the last months of the ministry of István Tisza, while the second period coincided with the activity of the Fejérváry Cabinet, which lacked the support of the Parliament. As the Speaker of the House of Representatives he was a main participant in the introduction and evolvement of the so called "county resistance". However Justh had to struggle hard not only with his political opponents but also with his fellow party members.